

Київський університет імені Бориса Грінченка

ЛІТІЧЕНКО ОЛЕНА ДМИТРІВНА

УДК 373.2.015.31:331.54]:070"1950/1980(043.3)

**ІДЕЇ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В
ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРЕСІ (50 – 80-ті РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат дисертації подається на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському університеті імені Бориса Грінченка, м. Київ.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Машовець Марина Анатоліївна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
заступник директора з науково-методичної та
навчальної роботи Педагогічного інституту.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Лобода Світлана Миколаївна,
Національний авіаційний університет,
завідувач кафедри комп'ютерних
мультимедійних технологій;

кандидат педагогічних наук, доцент
Улюкаєва Ірина Герасівна,
Бердянський державний
педагогічний університет,
завідувач кафедри дошкільної освіти.

Захист відбудеться 23 листопада 2018 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.01 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-Б).

Автореферат розісланий « ____ » жовтня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. А. Венгловська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах реформування системи освіти України, зокрема й дошкільної, актуалізується проблема пошуку продуктивних ідей, що становлять як практичний, так і науковий інтерес. У педагогічній думці другої половини ХХ ст. ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку розвивалися з урахуванням суспільних потреб підготовки дітей до праці. Досвід педагогів ХХ ст. щодо реалізації ідей трудового виховання дітей дошкільного віку є актуальним у сучасних умовах розвитку дошкільної освіти України та потребує новопрочитання. Важливість цієї проблеми регламентовано в законах України «Про освіту» (2017), «Про дошкільну освіту» (2001), Базовому компоненті дошкільної освіти (2012), програмах розвитку дітей від народження до 6 (7) років.

Вивчення наукових праць засвідчує глибокий інтерес учених до проблеми трудового виховання дітей дошкільного віку в історичний період дослідження. На теоретичному рівні ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку обґрунтовано в працях українських учених того часу: Л. Артемової, З. Борисової, Т. Введенської, Т. Цвеліх. Окремі питання організації дитячої праці в хронологічних межах дослідження розглядали Н. Кудикіна, М. Мірзаабдулаєва, В. Павленчик, Т. Поніманська, Н. Постнікова, Н. Савельєва, І. Школьна. Психологічні засади трудового виховання дітей дошкільного віку досліджували В. Котирло, М. Матусик, Ю. Приходько. Роль педагогічних журналів у становленні радянської трудової школи висвітлено в праці В. Зябкіна.

Різні аспекти теорії і практики трудового виховання дітей дошкільного віку в історико-педагогічному контексті кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. є предметом досліджень сучасних українських учених Є. Антипіна, Г. Беленької, Т. Єськової, М. Машовець, М. Мельничук, С. Лозинської. У дисертаціях В. Розгон, Н. Хміль висвітлено вплив педагогічної преси на розвиток дошкільного виховання. Зміст, форми, методи трудового виховання дітей дошкільного віку в умовах трансформації систем освіти в Україні (друга половина ХХ ст.) охарактеризовано в наукових доробках О. Венгловської, С. Дітковської, С. Саяпіної, Т. Степанової, І. Улюкаєвої.

Вивчення поступу ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі у 50–80-х рр. ХХ ст. ґрунтується на засадах комплексного, хронологічно-проблемного, диференційованого та герменевтичного підходів. Методологічну основу дослідження становлять праці, в яких висвітлено питання класифікації джерельної бази, розроблення періодизації, дослідження педагогічної преси в історико-педагогічному процесі (О. Адаменко, Л. Березівська, Л. Ваховський, Н. Гупан, Н. Дічек, Л. Домбровська, Г. Іванюк, І. Зайченко, М. Євтух, В. Курило, С. Лобода, О. Петренко, Н. Побірченко, А. Пугач, О. Сухомлинська, Є. Хриков).

Аналіз наукових праць, що відображують розвиток ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі 50–80-х рр. ХХ ст., дає підстави констатувати відсутність комплексних історико-педагогічних досліджень в означених хронологічних межах, що і зумовило вибір теми дисертаційного

дослідження: «Ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі (50 – 80-ті роки ХХ століття)».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень Київського університету імені Бориса Грінченка «Філософські, освітологічні та методичні засади компетентнісної особистісно-професійної багатопрофільної університетської освіти» (державний реєстраційний номер 0110U006274).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол №2 від 28.02.2013) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол №4 від 29.04.2013).

Мета дослідження – вивчити та узагальнити поступ ідей трудового виховання дітей дошкільного віку, висвітлених у педагогічній пресі в 50 – 80-ті рр. ХХ ст. для виявлення нових знань.

Для досягнення мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Висвітлити історіографію та джерела дослідження.
2. З'ясувати вплив педагогічної преси історичного періоду дослідження на розвиток ідей про трудове виховання дітей дошкільного віку.
3. Розкрити передумови розвитку ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі в хронологічних межах наукового пошуку.
4. Розробити періодизацію та розкрити основні ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі у хронологічних межах дослідження.
5. Виокремити перспективні ідеї щодо трудового виховання дітей дошкільного віку для вдосконалення змісту сучасної дошкільної освіти України.

Об'єкт дослідження – трудове виховання дітей дошкільного віку в Україні (1950 – 1980-ті рр.).

Предмет дослідження – розвиток ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі (50–80-ті рр. ХХ ст.).

Хронологічні межі дослідження охоплюють період із 1951 по 1989 рр. *Нижньою межею* визначено 1951 р., що характеризується пошуком шляхів удосконалення трудового виховання дітей дошкільного віку в дитячих садках і відновленням в УРСР випуску журналу «Дошкільне виховання» (м. Київ). *Верхньою межею* визначено 1989 р. з огляду на зниження суспільних запитів щодо трудового виховання дітей дошкільного віку та зменшення чисельності публікацій у педагогічній пресі з означеної проблеми дослідження, що пов'язуємо з поступовим гальмуванням реалізації реформи освіти.

Територіальні межі дослідження охоплюють терени Української Радянської Соціалістичної Республіки в історичний період дослідження.

Для досягнення мети дослідження й розв'язання поставлених завдань використано комплекс **методів**: *загальнонаукові*: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, класифікація з метою вивчення й систематизації історіографії та джерельної бази дослідження, вивчення впливу педагогічної преси на розвиток ідей трудового виховання дітей дошкільного віку; виявлення сутності ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в різні періоди; формулювання

висновків щодо можливості творчого впровадження їх у сучасну практику дошкільної освіти; теоретичне осмислення й узагальнення педагогічного досвіду відбору, характеристики продуктивних ідей та їхньої реалізації у програмово-методичному забезпеченні трудового виховання дітей дошкільного віку, термінологічний аналіз для з'ясування змісту основних понять дослідження; *конкретно-наукові*: історико-генетичний із метою з'ясування передумов розвитку трудового виховання та історико-педагогічної реконструкції еволюції ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі в хронологічних межах наукового пошуку; історико-ретроспективний, що дав змогу студіювати суспільно-економічну, педагогічну зумовленість поступу ідей трудового виховання дітей дошкільного віку; конкретно-історичний для аналізу й фактологічного висвітлення матеріалів дослідження щодо ідей трудового виховання дітей дошкільного віку; проблемно-хронологічний із метою виокремлення хронологічних меж періодів і етапів розвитку ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі у визначених історичних межах дослідження; порівняльно-зіставний для обґрунтування еволюції ідей трудового виховання дітей дошкільного віку.

Джерельну базу дослідження становлять:

- документальні джерела (законодавчі акти і нормативні документи): рішення з'їздів, пленумів ЦК КПРС; закони СРСР і УРСР про освіту; доповідні записки до Ради Міністрів та ЦК КПУ з дошкільного виховання, матеріали нарад дошкільних працівників, довідки та листування з Радою Міністрів УРСР із питань роботи дошкільних закладів; рішення, постанови, доповідні записки, документи засідання колегій Міністерства освіти УРСР (фонд 166 Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України; постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР; фонди 1, 7 Центрального державного архіву громадських об'єднань); Керівництво для вихователя дитячого садка (1939, 1945, 1953, 1954, 1956), Програмно-методичні вказівки для вихователя дитячого садка (1955), Програма виховання у дитячому садку (1962, 1966, 1971), Програма та методичні настанови виховання дітей у дошкільному закладі (1975), Типова програма виховання і навчання в дитячому садку (1984), Програма виховання та навчання в дитячому садку (1986);

- педагогічна преса 50 – 80-х рр. ХХ ст. – статті та інші матеріали, що висвітлювали ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку («Дошкільне виховання» (м. Київ, 1951 – 1989); «Дошкільне виховання» (м. Москва, 1945 – 1989); «Радянська школа» (м. Київ, 1950 – 1989); «Початкова школа» (м. Київ, 1950 – 1989); «Сім'я і школа» (м. Москва, 1959 – 1989); збірник наукових праць «Дошкільна педагогіка і психологія» (м. Київ, 1965 – 1982);

- інтерпретаційні джерела, в яких висвітлено пріоритетні ідеї, теорії та практики трудового виховання дітей дошкільного віку, їхнього історичного поступу – монографії, збірники наукових праць, дисертації; довідкові матеріали, словники, бібліографічні збірки, статистичні матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* цілісно й системно висвітлено розвиток ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в

педагогічній пресі 50–80-х рр. ХХ ст., виявлено нові знання про вплив педагогічної преси на поширення, популяризацію, просвітництво педагогів і батьків, громадськості з актуальних проблем трудового виховання дітей у дитячих садках.

За критеріями соціально-економічної та педагогічної зумовленості, публікаційної активності педагогічної преси розроблено періодизацію розвитку ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі у 50–80-х рр. ХХ ст. та виокремлено чотири періоди й етапи в них: I період (1951–1959) – актуалізації ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі; у цьому періоді окреслено два етапи: пошуку шляхів удосконалення трудового виховання дітей дошкільного віку (1951–1956), активізації публікацій у педагогічній пресі з проблеми трудового виховання дітей дошкільного віку (1956–1959); II період (1959–1973) – зміцнення зв'язку трудового виховання дітей дошкільного віку з життям, в якому виділено етапи: домінування ідей трудового виховання на шпальтах періодичної преси (1959–1964), реалізації ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в практичній діяльності дитячих садків (1964–1973); III період (1973–1984) – удосконалення змісту дитячої праці на психолого-педагогічних засадах і етапи в ньому: поширення ідей про трудове виховання дітей дошкільного віку як засобу їхнього всебічного і гармонійного розвитку (1973–1977), упровадження комплексного підходу до трудового виховання для досягнення всебічного гармонійного розвитку (1977–1984); IV період (1984–1989) – нормативно-творчий, що характеризується розробленням програмового забезпечення змісту, форм і методів трудового виховання дітей дошкільного віку; *уточнено* поняття «ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку», роль педагогічної преси в поширенні ідей про трудове виховання дітей дошкільного віку, впровадження досягнень науки у практику дошкільного виховання, поширення в освітньому просторі УРСР педагогічного досвіду, просвітництво батьків і громадськості з актуальних проблем трудового виховання дітей в історичний період дослідження; *подальшого розвитку набули* ідеї змістового забезпечення адаптації продуктивних ідей про трудове виховання дітей дошкільного віку, всебічного гармонійного розвитку дошкільників в трудовій діяльності, їхнє виховання в творчій діяльності, що висвітлювались на шпальтах педагогічної преси в хронологічних межах дослідження, систематизація джерельної бази наукових пошуків.

До наукового обігу *введено* фактологічний матеріал про діяльність дитячих садків із питань організації трудового виховання дітей, що висвітлювались на шпальтах педагогічної преси («Дошкільне виховання») у хронологічних межах дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає в оновленні змістово-методичного забезпечення підготовки фахівців спеціальності 012 «Дошкільна освіта» першого (бакалаврського) освітнього рівня, розробленні змістових модулів дисциплін «Теорія та методика ознайомлення дошкільників з суспільним довкіллям», «Руководілля з методикою», освітньої лінії «Дитина в соціумі» освітньої програми «Дитина» для дітей від 2 до 7 років» (2016) та методичних рекомендацій до неї (у співавторстві з М. Машовець); фактологічний матеріал може бути використаний для оновлення змісту навчальних програм з історії педагогіки, історії

дошкільної педагогіки, тематики курсових, дипломних проектів (робіт) здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (акт про впровадження №66 від 17.11.2017), Київського університету імені Бориса Грінченка (акт про впровадження №182-н від 24.11.2017), висвітлено в наукових дискусіях лабораторії дошкільної освіти і виховання Інституту проблем виховання НАПН України (акт про впровадження №01-11/316 від 13.11.2017).

Особистий внесок здобувача. В освітній лінії «Дитина в соціумі» Освітньої програми «Дитина» для дітей від 2 до 7 років та Методичних рекомендаціях до Освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина» (2016) у співавторстві з М. Машовець автором розроблено зміст ознайомлення дітей із працею дорослих за віковими періодами, запропоновано форми й методи роботи, спрямовані на виховання позитивного ставлення дитини до трудової діяльності, уміння оцінювати власний трудовий внесок і якість власних трудових дій.

Матеріали, розробки та ідеї співавторів у дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження обговорювались на науково-практичних конференціях, семінарах різних рівнів, а саме: *міжнародних* – «Тенденції і перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (м. Переяслав-Хмельницький, 2015), «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір» (м. Луцьк, 2016), «Actual Problemes of Science and Education (APSE – 2016)» (Угорщина, м. Будапешт, 2016), «Current issues and problems of social sciences» (Республіка Польща, м. Кельце, 2016); *всеукраїнських* – «Історико-педагогічні дослідження в Україні: сучасний стан та тенденції» (м. Хмельницький, 2013), «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (м. Київ, 2014, 2015), «Сучасні соціально-гуманітарні дискурси» (м. Дніпропетровськ (м. Дніпро), 2015), «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» (м. Ніжин, 2015), «Інноваційна діяльність педагога в сучасному освітньому просторі різновікового об'єднання дошкільників» (м. Умань, 2015), «Інноваційні підходи розвитку художньо-творчої активності дітей дошкільного віку та молодшого шкільного віку в культурно-освітньому просторі» (м. Мелітополь, 2016), «Сутність та інноваційний потенціал превентивної педагогіки і інклюзивної освіти дітей та молоді в умовах соціальної згуртованості» (м. Умань, 2017), «Професійна підготовка педагогів в умовах євроінтеграції: проблеми та перспективи» (м. Київ, 2017), а також на регіональному семінарі присвяченому 160-річчю від дня народження С. Ф. Русової «Використання спадщини С. Русової у контексті розвитку духовного потенціалу та патріотично налаштованої особистості дитини дошкільного віку» (м. Прилуки, 2016). Основні положення, результати дисертації обговорювались на засіданнях кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка (2012–2017).

Публікації. Основні положення дисертації відображено в 15 публікаціях (13 з яких написано одноосібно та 2 у співавторстві). Із них: 5 статей опубліковано у фахових виданнях України (з яких 1 – в електронному фаховому виданні, 2 – у виданнях, що входять до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus

International), 1 – у зарубіжному періодичному виданні, 1 – у науковому виданні, 6 – у матеріалах науково-практичних конференцій, 1 – як розділ Освітньої програми «Дитина» для дітей від 2 до 7 років, 1 – як розділ Методичних рекомендацій до Освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина»».

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел (404 позицій, з яких 55 – архівні джерела), 14 додатків на 28 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 274 сторінки, основний текст викладено на 195 сторінках рукопису. Текстову частину дисертаційного дослідження проілюстровано 4 таблицями, 1 рисунком.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, окреслено ступінь її дослідженості науковцями, обґрунтовано мету, завдання, об'єкт і предмет, територіальні та хронологічні межі дослідження, охарактеризовано методи й джерельну базу, розкрито наукову новизну, практичне значення роботи, подано відомості про особистий внесок здобувача, апробацію й упровадження матеріалів дослідження, список публікацій автора, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Трудове виховання дітей дошкільного віку у педагогічній пресі 50-80-х років ХХ століття як історико-педагогічна проблема»** – розкрито методологічні підходи до проведення наукового пошуку, а саме: хронологічно-проблемний, диференційований, комплексний, герменевтичний; здійснено систематизацію історіографії та джерельної бази й виокремлено основні групи джерел дослідження (документальні, педагогічна преса, інтерпретаційні); висвітлено основні результати аналізу історіографії й вивчення джерельної бази, що розкривають досліджувану проблему.

Дослідження історіографії та джерельної бази здійснювалось з урахуванням методологічних засад, обґрунтованих у працях з історії педагогіки, що розкривають загальні підходи до класифікації джерельної бази, періодизації, логіки викладу фактологічного матеріалу дослідження (О. Адаменко, Л. Березівська, Л. Ваховський, Н. Гупан, Н. Дічек, Г. Іванюк, О. Петренко, О. Сухомлинська) і питань вивчення педагогічної преси (А. Говорун, Л. Домбровська, І. Зайченко, В. Зябкін, В. Курило, С. Лобода, О. Пастушенко, Н. Побірченко, А. Пугач, В. Розгон, Н. Хміль Є. Хриков, Г. Щука).

З'ясовано, що історіографічні праці становлять наукову значущість і є джерельною базою щодо розгляду розвитку ідей трудового виховання дітей дошкільного віку. До них відносимо дослідження, що частково розкривають означену проблему в хронологічних межах першої половини ХХ ст. (Є. Антипін, Т. Єськова, М. Мельничук, С. Лозинська). У руслі предмета наукового пошуку історіографічну і джерельну цінність мають дослідження Г. Беленької, Т. Степанової, І. Улюкаєвої, що побіжно висвітлюють питання дитячої праці в другій половині ХХ ст.

Виявлено, що проблеми теорії і практики трудового виховання дітей актуалізовано науковцями радянської доби (О. Булатовою, Т. Введенською, Г. Грубою, В. Нечаєвою, Т. Цвелих) в педагогічній пресі (на шпальтах журналів «Дошкільне виховання» (м. Київ), «Дошкільне виховання» (м. Москва)).

За результатами наукових пошуків виокремлено три групи джерел: документальні, педагогічна преса, інтерпретаційні.

До документальних джерел відносимо Закони про освіту (СРСР, УРСР), постанови, накази, доповідні записки, звіти, інструктивно-методичні листи, стенограми засідань керівних органів управління освітою того часу, програми виховання дітей дошкільного віку (видані офіційно та ті, що зберігаються у фондах архівів (фонд 166 Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України; постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР; фонди 1, 7 Центрального державного архіву громадських об'єднань)). Вивчення цих джерел дало можливість охарактеризувати досліджуваний історичний період, виявити особливості розвитку ідей про трудове виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі 50–80-х рр. ХХ ст.

За результатами аналізу наукових джерел українських дослідників преси (О. Адаменко, Ю. Колісник, С. Лобода, Н. Побірченко, А. Пугач, В. Розгон, Я. Романюк, Т. Трачук, Н. Хміль, Є. Хриков, Г. Щука) було охарактеризовано особливості педагогічної преси досліджуваного періоду. У контексті проблеми дослідження відбір преси здійснено на засадах хронологічно-проблемного підходу. Педагогічна преса становить потужне джерело розвитку ідей трудового виховання дітей дошкільного віку цього історичного періоду. З'ясовано, що педагогічна преса виконувала функції поширення актуальних ідей та передового досвіду з трудового виховання дітей дошкільного віку в середовищі педагогів, батьків і громадськості. У періодичних журналах того часу («Дошкільне виховання» (м. Київ), «Дошкільне виховання» (м. Москва), «Початкова школа» (м. Київ), «Сім'я і школа» (м. Москва), збірнику наукових праць «Дошкільна педагогіка і психологія» (м. Київ) висвітлювалися результати наукових доробків українських учених із трудового виховання дітей дошкільного віку (Н. Бойченко, З. Борисова, Т. Введенська, О. Дзевєрін, С. Ладивір, В. Логінова, Л. Мишаріна, В. Нечаєва, В. Павленчик, Н. Переверзіна, Т. Поніманська, Н. Постнікова, Ю. Приходько, Н. Савельєва, Т. Цвелих, М. Ярославський та ін.). Виявлено, що в ці роки педагогічна преса активно поширювала передовий досвід педагогів-практиків щодо впровадження у роботу дитячих садків ідей про працю як засіб всебічного і гармонійного виховання дитини в дошкільному віці, зв'язку трудового і морального виховання, виховання дитини в творчій діяльності (Н. Алуф, П. Багрова, Т. Балбат, О. Борисова, Л. Винєке, К. Дієвська, С. Горницька, А. Гречан, Т. Захожа, Є. Контребінська, І. Кулакова, З. Леонтєва, Ю. Лукринська, З. Нейтер, Н. Пірго, Ф. Полянська, К. Присяжнюк, Г. Сьомушева, В. Тамм та ін.). За результатами аналізу педагогічної преси здійснено кількісну та якісну характеристику публікацій щодо розвитку ідей про трудове виховання дітей дошкільного віку в хронологічних межах дослідження. Вивчення доповідних записок керівних органів освіти до Ради Міністрів та ЦК КПУ, матеріалів нарад дошкільних працівників, довідок і листування з Радою Міністрів

УРСР із питань роботи дошкільних закладів, бібліографічних і статистичних збірників, періодичної преси дало змогу з'ясувати, що ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку друкувались здебільшого в журналах «Дошкільне виховання» (м. Київ), «Дошкільне виховання» (м. Москва), збірнику наукових праць «Дошкільна педагогіка і психологія» (м. Київ). Інші видання (журнали «Радянська школа» (м. Київ), «Початкова школа» (м. Київ), «Сім'я і школа» (м. Москва), газета «Радянська освіта» (м. Київ) висвітлювали питання дошкільного виховання спорадично.

До інтерпретаційних джерел відносимо монографії й дисертації, наукові статті, довідкові матеріали, словники, бібліографічні збірки, статистичні матеріали, що висвітлюють та інтерпретують ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку в історичний період наукового пошуку. Праці вчених історичного періоду дослідження висвітлювали домінуючу мету та ідеї щодо трудового виховання дітей у різні періоди радянської системи освіти (Л. Артемова, З. Борисова, Т. Введенська, В. Котирло, Н. Кудикіна, М. Мірзаабдулаєва, В. Павленчик, Т. Поніманська, Н. Постнікова, Ю. Приходько, Н. Савельєва, Т. Цвелих, І. Школьна). На засадах особистісно орієнтованого підходу окремі питання трудового виховання дітей дошкільного віку в хронологічних межах дослідження висвітлено в дисертаціях сучасних українських науковців (О. Венгловської, С. Дітковської, С. Саяпіної, Т. Степанової).

За результатами вивчення теоретичних джерел з'ясовано й уточнено суть і генезу основних понять дослідження: «ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку», «трудове виховання», «трудове виховання дітей дошкільного віку», «преса», «педагогічна преса», виявлено, що означена проблема не досліджувалась цілісно.

У другому розділі – **«Передумови й періодизація розвитку ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі (50–80-ті роки ХХ століття)»** – розкрито сутність передумов розвитку ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в УРСР у 50–80-х рр. ХХ ст. та визначено періоди й етапи поширення їх у педагогічній пресі, що функціонувала в хронологічних межах дослідження.

У результаті аналізу історико-педагогічного тла 30–40-х рр. ХХ ст. виокремлено соціально-економічні, політичні, педагогічні передумови поширення ідей трудового виховання в педагогічній пресі: зростання трудової зайнятості жінок, збільшення мережі дитячих садків, невідповідність тогочасних санітарно-гігієнічних і педагогічних умов організації дошкільного виховання, низький рівень проведення навчально-виховної роботи з дітьми (відсутність кваліфікованих педагогічних кадрів, методичних розробок для організації роботи вихователів, невідповідність застарілої нормативної бази суспільним потребам і завищені вимоги до трудового виховання дітей).

З'ясовано, що відхід від урахування вікових особливостей дітей у трудовому вихованні й прагнення ускладнювати завдання, зміст, форми трудового виховання дітей дошкільного віку до рівня школи спричинили уповільнення розвитку ідей трудового виховання, які обґрунтували науковці попередніх періодів. Наукові пошуки з проблеми дослідження у роки Другої світової війни та періоду відбудови

дають підстави для міркування про те, що в ці роки актуалізовано інші, важливі для дошкільного дитинства проблеми: охорона здоров'я дітей, санітарно-гігієнічна робота.

Соціально-економічні зрушення на початку 50-х рр. ХХ ст. зумовили пошук шляхів реформування системи освіти загалом й удосконалення трудового виховання дітей дошкільного віку. На державному рівні значна роль відводилася пресі, що виконувала функції поширення директив керівних органів влади та забезпечувала методичний супровід трудового виховання дітей дошкільного віку. 1951 року в Україні відновлено роботу журналу «Дошкільне виховання», що сприяло актуалізації та поширенню на його шпальтах ідей про трудове виховання дітей.

На основі хронологічно-проблемного, диференційованого комплексного та герменевтичного підходів, за критеріями соціально-економічної і педагогічної зумовленості, публікаційної активності педагогічної преси обґрунтовано періодизацію розвитку ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі 50–80-х рр. ХХ ст.

Виділено чотири періоди та охарактеризовано етапи розвитку ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі в історичних межах дослідження.

1951–1959 рр. – період актуалізації ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі, в якому виокремлено етапи: пошуку шляхів удосконалення трудового виховання дітей дошкільного віку (1951–1956), активізації публікацій у педагогічній пресі з проблем трудового виховання дітей дошкільного віку (1956–1959). Виявлено основні ідеї, репрезентовані в педагогічній пресі, а саме: виховання свідомої дисципліни в праці, навчання дітей суспільно-корисним видам праці, пріоритету праці у змісті дошкільного виховання. Педагогічна преса в ці роки виконувала запити суспільства і педагогічної спільноти щодо перегляду завдань трудового виховання дітей дошкільного віку (Т. Введенська, Є. Контребінська, Т. Цвєлих), інформування про мету і завдання трудового виховання дошкільників, що є важливими складовими розроблення програмово-методичного забезпечення роботи в дитячих садках, підготовки вихователів до роботи в нових умовах.

1959–1973 рр. – період зміцнення зв'язку трудового виховання дітей дошкільного віку з життям і виділено два етапи: домінування ідей трудового виховання на шпальтах періодичної преси (1959–1964), реалізації ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в практичній діяльності дитячих садків (1964–1973). Виявлено, що в ці роки значно зросла публікаційна активність науковців і педагогів-практиків, які висвітлювали основні питання трудового виховання дітей в руслі реалізації реформи радянської системи освіти. З'ясовано, що для першого періоду характерними були пошуки мети, змісту, засобів трудового виховання дітей дошкільного віку. На першому етапі (1959–1964) значна увага приділялася висвітленню ідеї про працю як комплексну мету і засіб виховання, що є визначальною у формуванні позитивних рис людини нової формації: працьовитості, відповідальності, охайності, колективізму, принциповості, порядності, чесності. На другому етапі (1964–1973) пріоритетом була реалізація ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в практичній діяльності. Трудове виховання посідало вагоме

місце в структурі змісту дошкільного виховання (дитяча праця поєднується з ознайомленням із професіями дорослих) та розглядалося в єдності фізичної й розумової праці.

1973–1984 рр. – період удосконалення змісту дитячої праці на психолого-педагогічних засадах, охарактеризовано два етапи третього періоду: розвиток ідей трудового виховання дітей дошкільного віку як засобу всебічного виховання (1973–1977), упровадження комплексного підходу до трудового виховання для досягнення всебічного гармонійного розвитку (1977–1984). Упродовж цього періоду трудове виховання здійснювалось з урахуванням комплексної взаємодії дитячого садка, сім'ї та громадськості. Цю ідею активно пропагувала педагогічна преса. На її сторінках висвітлювався зміст трудового виховання в контексті єдності розумової, фізичної і творчої праці. На другому етапі (1977–1984) цього періоду дещо знизився рівень публікаційної активності науковців, значна кількість публікацій про трудове виховання мали ретроспективний характер. Окремі публікації висвітлювали винятково здобутки, а проблемні питання трудового виховання дітей дошкільного віку залишилися без уваги.

1984–1989 рр. – нормативно-творчий період розроблення програмового забезпечення змісту, форм і методів трудового виховання дітей дошкільного віку. Зважаючи на те, що виокремлений період складає 5 років, достатньо складно характеризувати етапи. Оскільки періодизація є умовною, у четвертому періоді не виділено етапи. Для цього періоду характерним було висвітлення в періодичній пресі нового змісту, форм, методів трудового виховання дітей дошкільного віку в руслі реформи школи (1984). Конструктивна робота науковців і практиків у попередні періоди сприяла накопиченню вагомої теоретичної та практичної бази з трудового виховання, що зумовило трансформацію ідей репродуктивного характеру в удосконалення творчого підходу вихователів до роботи з дітьми з метою розвитку творчої особистості в нових соціально-економічних умовах. У педагогічній пресі цього періоду чільне місце відведено змісту і формам художньої праці дітей (різні види конструювання, ліплення, моделювання та ін.).

Соціально-економічні зміни в країні, курс на демократизацію зумовили новий поступ дошкільного виховання в УРСР. Цьому сприяло прийняття Постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про подальше поліпшення суспільного дошкільного виховання і підготовку дітей до навчання в школі» (1984), що зумовило підвищення уваги педагогічної громадськості до питань трудового виховання дітей дошкільного віку. З'ясовано, що в публікаціях другої половини 80-х рр. ХХ ст. висвітлювались нові погляди вчених, педагогів-практиків, громадських діячів на виховання дітей і молоді в умовах демократизації суспільного життя. Демократизація освітнього середовища того часу зумовлювала зростання ролі преси, зокрема педагогічної, що висвітлювала значущі ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку.

У третьому розділі – **«Поширення ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі (50–80-х роках ХХ століття)»** – з'ясовано пріоритетні ідеї трудового виховання, що висвітлювались у педагогічній пресі в хронологічних межах дослідження, виявлено особливості їхнього поширення й

реалізації в практиці дошкільного виховання, охарактеризовано продуктивні ідеї про трудове виховання дітей дошкільного віку в цей історичний період із метою їхньої адаптації в сучасній системі дошкільній освіті України.

Доведено, що педагогічна преса в хронологічних межах наукових пошуків була ретранслятором ідеології органів державної влади та управління, а «передові» статті кожного з видань висвітлювали директивні ідеї, прийняті на з'їздах ЦК КПРС, ЦК КПУ, засіданнях колегії Міністерства освіти УРСР із проблем розбудови системи дошкільного виховання. Ці матеріали визначали основні напрями діяльності дитячих садків, а висвітлені на сторінках педагогічних видань ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку та завдання щодо їхньої реалізації були обов'язковими до виконання науковцями та педагогами-практиками. Педагогічна преса відіграла конструктивну роль у поширенні здобутків педагогів і психологів із досліджуваної проблеми. Насамперед, педагогічна преса інформувала і поширювала в середовищі освітян, батьків, громадськості новаторські ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку, спрямовані на вирішення суперечностей відриву теорії від практики. Значна увага приділялася висвітленню завдань, змісту і форм трудового виховання дітей дошкільного віку відповідно до їхніх вікових особливостей. Практичну значущість для вихователів мали публікації, що висвітлювали методичні рекомендації з різних питань організації трудового виховання дітей у дитячому садку. На сторінках педагогічних видань публікувались матеріали про передовий досвід із трудового виховання вихователів дитячих садків. Зазначимо, що педагогічна преса активно друкувала публікації, що впливали на підвищення статусу педагогів того часу.

Для всіх періодів у хронологічних межах дослідження характерною була соціально-економічна, політична і педагогічна зумовленість розвитку ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі.

Встановлено, що в I періоді (1951–1959) актуалізації ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі автори наукових публікацій у педагогічних періодичних виданнях розробляли та висвітлювали методичні рекомендації щодо реалізації в дитячих садках провідних ідей трудового виховання.

Виявлено: для періоду зміцнення зв'язку трудового виховання дітей дошкільного віку з життям (1959–1973) характерним було висвітлення вченими ідей трудового виховання як домінуючого компоненту дошкільного виховання (З. Борисова, Н. Введенська, В. Нечаєва, Т. Цвеліх) в журналах «Дошкільне виховання» (м. Київ), «Дошкільне виховання» (м. Москва), збірнику наукових праць «Дошкільна педагогіка і психологія» (м. Київ). З'ясовано, що означена ідея не унормовувалася програмовими завданнями для дитячого садка. Тому була створена робоча група щодо розробки програми трудового виховання дітей дошкільного віку. До складу цієї групи входили науковці, управлінці, вихователі та вчителі початкових класів. Матеріал, напрацьований групою, висвітлювався на сторінках журналу «Дошкільне виховання» (м. Київ) впродовж 1959–1964-х рр. Публікації, що виносились на громадське обговорення, оприлюднювали досвід роботи окремих дитячих садків і кращих вихователів із питань реалізації завдань трудового виховання в різних вікових групах та пошуку ефективних засобів, методів і форм

організації дитячої праці. Листування на сторінках журналу сприяло зворотному зв'язку між науковцями і практиками, що забезпечувало умови покращення змісту дитячої праці й методів її організації. Результатом такої співпраці вважаємо вихід «Програми виховання у дитячому садку» (1962, 1966, 1971).

Педагогічна преса цих років друкувала результати наукових досліджень у галузі дошкільної педагогіки, зокрема з проблем трудового виховання (Н. Постнікова, Н. Савельєва). Розвитку набули нові ідеї про трудове виховання дітей, а саме: праця як провідний вид діяльності в навчально-виховному процесі дитячого садка, трудове виховання дітей в різні вікові періоди. Варто зауважити, що означені вище ідеї ґрунтувалися на тривалих експериментальних пошуках й були теоретично обґрунтовані.

У період удосконалення змісту дитячої праці на психолого-педагогічних засадах (1973–1984) на шпальтах тогочасної педагогічної преси висвітлювалися ідеї про всебічний гармонійний розвиток дітей дошкільного віку в трудовій діяльності, що відповідали меті дошкільного виховання тих років. Періодичні видання «Дошкільне виховання» (м. Київ), «Дошкільне виховання» (м. Москва), збірник наукових праць «Дошкільна педагогіка і психологія» (м. Київ) висвітлювали матеріали теоретиків і практиків про трудове виховання як засіб розвитку знаннєвої та моральної сфери дітей дошкільного віку. Наукові публікації репрезентували обґрунтований науковцями системний підхід до виховання дітей дошкільного віку (В. Логінова, Л. Мишаріна), виховання культури праці (З. Борисова, О. Булатова, В. Введенська). На початку 80-х рр. ХХ ст. реалізація ідеї всебічного гармонійного розвитку та пошук місця трудового виховання дітей у навчально-виховному процесі дитячого садка сприяли розвитку ідеї комплексного підходу, що полягала у поєднанні трудової діяльності з іншими компонентами дошкільного виховання. Ці ідеї посідали значне місце на сторінках педагогічної преси. Виявлено, що результати наукових досліджень учених цього періоду започаткували основи сучасної дошкільної педагогіки, зокрема теорії і практики трудового виховання (Л. Артемова, З. Борисова, Н. Кудикіна, С. Ладивір, М. Мірзаабдулаєва, В. Павленчик, Т. Поніманська, Ю. Приходько). За їх авторства видавались інструктивні листи, виходили численні публікації, в яких висвітлювались різні аспекти роботи з трудового виховання дітей дошкільного віку.

Аналіз здобутків практики дає можливість констатувати, що розроблення змісту, методів, форм, засобів реалізації завдань трудового виховання дітей дошкільного віку еволюціонувало завдяки постійному обміну досвідом на сторінках педагогічної преси. Продуктивний досвід дитячих садків із трудового виховання дітей створював базу для поглиблення наукового знання щодо трудового виховання дітей, розроблення методичних рекомендацій щодо реалізації ідей трудового виховання в навчально-виховному процесі дитячих садків того часу.

Доведено, що в педагогічній пресі 80-х рр. ХХ століття актуалізовано питання трудового виховання, що пов'язуємо з реформуванням радянської системи освіти (1984). У ці роки поступ ідей трудового виховання дітей дошкільного віку характеризується реалізацією мети, спрямованої на всебічний розвиток дітей, співпрацею дитячого садка і школи, розвитком особистості у творчій трудовій

діяльності. Значна увага приділялася підготовці дітей до навчання у школі, тому науковці акцентували увагу на особливостях трудового виховання дітей старшого дошкільного віку. Зазначимо, що реформа освіти не була завершена, а окремі ідеї трудового виховання не отримали подальшого розвитку на тлі соціально-економічних і політичних змін кінця 80-х рр. ХХ ст. У зв'язку з цим зменшилася кількість публікацій у педагогічній пресі, що висвітлювали продуктивні ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку. Окремі з них трансформовано в системі дошкільної освіти незалежної України.

З'ясовано, що ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку в 50–80-ті рр. ХХ ст. розвивались у руслі державної освітньої політики та соціального замовлення того часу, на основі взаємозв'язків теорії та практики.

В умовах модернізації дошкільної освіти в Україні актуальними є ідеї, що започатковані науковцями та практиками в історичний період дослідження й поширювалися на сторінках педагогічної преси. Не втратили значущості ідеї в історичному періоді дослідження всебічного гармонійного розвитку особистості, розвитку (виховання) особистості в творчій діяльності. Вони посіли своє місце в Базовому компоненті дошкільної освіти (2012). Означені ідеї є вагомими в новій освітній стратегії, що засвідчує їхній поступ в сучасній дошкільній освіті. Здійснений аналіз сучасної педагогічної преси («Дошкільне виховання» (м. Київ), «Палітра педагога» (м. Київ), «Вихователь-методист дошкільного закладу» (м. Київ)) дає можливість стверджувати, що ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку не мають належного висвітлення в пресі, однак є актуальними у практиці дошкільної освіти.

Історико-педагогічний аналіз розвитку ідей трудового виховання в педагогічній пресі уможливив виокремити продуктивні ідеї, що можуть бути впроваджені в сучасний освітній простір: вивчення особливостей розвитку трудового виховання дітей дошкільного віку на сучасному етапі, економічне виховання дітей дошкільного віку в трудовій діяльності, праця як засіб формування базових цінностей у дітей дошкільного віку, формування лідерських якостей особистості у спільній трудовій діяльності, актуалізація ручної праці дітей із метою розвитку дрібної моторики, просторових уявлень, творчості (художньо-творчої праці), виокремлення з господарсько-побутової праці напряму дитячої кулінарії.

ВИСНОВКИ

Дослідження ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі в 50–80-х рр. ХХ ст. дало змогу зробити такі висновки:

1. Історіографічний та джерелознавчий аналіз проблеми дослідження дав підстави констатувати відсутність цілісного наукового розгляду проблеми розвитку ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі 50–80-х рр. ХХ ст. Виконана дисертація включає міждисциплінарні знання щодо розвитку ідей про трудове виховання дітей дошкільного віку в педагогічній теорії і практиці та висвітлення їх у пресі (пресознавство) в історичних межах дослідження. З'ясовано, що ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку поширювалися у педагогічній

пресі в руслі освітньої політики держави того часу. Дослідження розвитку ідей про трудове виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі (50–80-х рр. ХХ ст.) ґрунтується на комплексі джерел, що систематизовано на засадах хронологічно-проблемного, герменевтичного, диференційованого, комплексного підходів і виокремлено три групи джерел (документальні, педагогічна преса, інтерпретаційні). Виокремлені групи джерел дали змогу дослідити розвиток ідей трудового виховання в педагогічній пресі на тлі соціально-економічних і педагогічних процесів у 50–80-х рр. ХХ ст.

2. З'ясовано, що в хронологічних межах дослідження на розвиток ідей трудового виховання дітей дошкільного віку впливала педагогічна преса, що виконувала інформативну, пропагандистську, регулятивну, комунікативну, мотиваційну, просвітницьку функції. Для осмислення впливу преси історичного періоду на розвиток ідей трудового виховання дітей дошкільного віку здійснено її поетапний аналіз, а саме: формування вибірки з загального масиву педагогічних видань тих, що висвітлювали ідеї про трудове виховання дітей дошкільного віку (за хронологічно-проблемним підходом); вивчення статутної мети, цільового призначення, аудиторії, локальності поширення, періодичності, місця й органів видання преси сприяло з'ясуванню її впливу на розвиток досліджуваного явища; аналіз статей із метою виокремлення ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в хронологічних межах наукового пошуку. Це уможливило виявити вплив педагогічної преси на поширення перспективних методик і передового педагогічного досвіду, методичну підтримку, впровадження педагогічного новаторства і досягнень науки в практику дитячих садків щодо реалізації ідей трудового виховання дітей, педагогічного просвітництва батьків і громадськості.

3. З'ясовано та охарактеризовано соціально-економічні, політичні, педагогічні передумови розвитку ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі 50–80-х рр. ХХ ст. Виявлено: в роки, які передували хронологічним межах дослідження, ідеї трудового виховання дітей підпорядковувалися меті та завданням єдиної трудової школи, що охоплювала всю структуру радянської освіти, зокрема й дошкільне виховання. У другій половині 30-х–40-х рр. ХХ ст. ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку в УРСР не були пріоритетними й характеризуються спорадичністю. У роки Другої світової війни та післявоєнний період відбудови країни на часі були завдання збереження життя та здоров'я дітей, забезпечення санітарно-гігієнічних умов, що привело до нівелювання трудового виховання в дитячих садках. Керівні органи влади й управління зосереджували свою увагу на розробленні нормативної бази з трудового виховання дітей, що впливало на формування педагогічних передумов. З'ясовано, що трудове виховання дітей дошкільного віку на теоретичному і практичному рівнях відставало від запитів суспільства. Така ситуація спонукала керівництво країни, науковців і практиків до пошуку та обґрунтування нових ідей щодо трудового виховання дітей та актуалізації ролі педагогічної преси.

4. Розроблено періодизацію та розкрито основні ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі у хронологічних межах дослідження відповідно до критеріїв соціально-економічної і педагогічної зумовленості,

публікаційної активності. Виокремлено такі періоди: *I період* (1951–1959) актуалізації ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі на тлі післявоєнної відбудови (етапи: 1951–1956 – пошуку шляхів удосконалення трудового виховання дітей дошкільного віку, 1956–1959 – активізації публікацій із проблеми трудового виховання дітей дошкільного віку); *II період* (1959–1973) – зміцнення зв'язку трудового виховання дітей дошкільного віку з життям відповідно до Закону Верховної Ради УРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про подальший розвиток системи народної освіти в УРСР» (1959) (етапи: 1959–1964 – домінування ідей трудового виховання на шпальтах періодичної преси, 1964–1973 – реалізації ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в практичній діяльності дитячих садків); *III період* (1973–1984) – удосконалення змісту дитячої праці на психолого-педагогічних засадах (етапи: 1973–1977 – поширення ідей про трудове виховання дітей дошкільного віку як засобу їхнього всебічного і гармонійного розвитку, 1977–1984 – упровадження комплексного підходу до трудового виховання для досягнення всебічного гармонійного розвитку); *IV період* (1984–1989) – нормативно-творчий – характеризується розробленням програмового забезпечення змісту, форм і методів трудового виховання дітей дошкільного віку, що мав на меті вивістити роботу в дитячих садках на якісно новий рівень у руслі реформування школи (1984).

Аналіз розвитку ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі хронологічних меж дослідження дав змогу виокремити низку пріоритетних ідей, що розроблялись у різні періоди, а саме: ідея свідомої дисципліни, навчання дітей суспільно-корисним видам праці, ідея формування потреби в праці на тому рівні, що й формування потреби у грі (1951–1959); трудове виховання у взаємозв'язку з моральним вихованням (1959–1973); ідея всебічного гармонійного розвитку в трудовій діяльності (1973–1984); ідея виховання особистості в творчій діяльності (1984–1989).

З'ясовано, що у виокремлених періодах основні ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі були суголосні меті і завданням роботи дитячих садків того часу. На шпальтах педагогічної преси домінували ідеї зв'язку трудового і морального виховання, обґрунтування психолого-педагогічних досліджень щодо мети, змісту, форм організації трудового виховання (50–60-ті рр. ХХ ст.), комплексного підходу, відповідно до якого праця розглядалася як повноцінний компонент дошкільного виховання (70-ті рр. ХХ ст.). У другій половині 80-х рр. цей перелік ідей доповнюється впровадженням творчого підходу до трудового виховання дітей дошкільного віку.

5. За результатами вивчення публікацій у педагогічній пресі з проблеми наукового пошуку виокремлено перспективні ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку, що можуть бути адаптовані в освітнє середовище сучасних закладів дошкільної освіти. Характеристика поступу ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі дає змогу виявити ті з них, що заслуговують на додаткове вивчення й упровадження в освітній процес. Вважаємо, що в нинішніх умовах модернізації дошкільної освіти в Україні значущими є такі ідеї: трудове виховання як засіб формування економічної компетентності, праця як засіб

формування в дітей дошкільного віку базових цінностей, розвиток у дошкільників лідерських якостей в індивідуальній та колективній трудовій діяльності, актуалізація ручної праці (художньої діяльності), дитяча кулінарія як різновид господарсько-побутової праці.

Виконана дисертація не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Доцільним є подальше вивчення різних аспектів трудового виховання на сучасному етапі розвитку дошкільної освіти України і зарубіжжя, зокрема особливостей трудової діяльності сучасних дітей дошкільного віку, порівняння педагогічних ідей про трудове виховання в різних країнах світу, нових технік художньої праці в умовах діяльності закладів дошкільної освіти, особливостей трудового виховання, дитячої праці в закладах дошкільної освіти і початковій школі (відповідно до концепції Нової української школи).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Літіченко О. Висвітлення ідей дошкільного виховання в педагогічній пресі 50–80-х рр. ХХ ст. *Проблеми підготовки сучасного вчителя* : зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань : Жовтий О. О., 2014. Вип. 9, ч. 2. С. 272–278.

2. Літіченко О. Д. Педагогічна преса дошкільного спрямування 50–80-х років ХХ століття. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*. Серія «Психолого-педагогічні науки». Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. № 4. С. 254 – 259.

3. Літіченко О. Д. Створення програми трудового виховання дітей дошкільного віку в 50–60-х роках ХХ століття. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Вип. LXXII, т. 1. Херсон, 2016. С. 26–29.

4. Літіченко О. Д. Комплексний підхід до трудового виховання дітей дошкільного віку у 70–80-х роках ХХ століття. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Вип. LXXVII, т. 1. Херсон, 2017. С. 28–31.

5. Літіченко О. Д. Ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку у 50-х роках ХХ століття на сторінках педагогічної преси. *Освітологічний дискурс*. 2017. Вип. № 3–4 (18–19). С. 43 – 56. URL: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/453>.

6. Litichenko O. D. Ideas of education through work of preschoolchildren in pedagogical press (50s – 80s of the 20th century). *Science and Education a New Dimension* : Pedagogy and Psychology, IV (39). Issue : 79. Budapest, 2016. P. 38–41.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Літіченко О. Д. Ідеї трудового виховання в журналі «Дошкільне виховання» в 20–60-х роках ХХ століття. *Наукові записки* : зб. праць молодих вчених та аспірантів ХГПА. Хмельницький : ХГПА, 2013. Вип. 2. С. 82–89.

8. Літіченко О. Д. Педагогічна преса як джерельна база історико-педагогічно дослідження. *Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки* : матер. IV щорічної Всеукр. наук.-практ. конф., 27 берез. 2014 р. / М-во освіти і

науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Благод. фонд сприяння розв. освіти Б. Грінченка ; за заг. ред. Огнев'юка В. О. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. С. 46–51.

9. Літіченко О. Д. Трудове виховання дітей дошкільного віку на сторінках педагогічних журналів. *Молодий вчений : науковий журнал*, 2017. № 3.2 (43.2) березень. С. 58–61.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

10. Літіченко О. Д. Становлення фахового журналу «Дошкільне виховання» як проблема відображення практичних здобутків галузі. *Сучасні соціально-гуманітарні дискурси* : матеріали V Всеукр. наук. конф., м. Дніпропетровськ, 21 березня 2015 р. : у 5 ч. Дніпропетровськ : Інновація, 2015. Ч. 3. С. 95–97.

11. Литиченко Е. Д. Педагогическая пресса как средство освещения и опыта организации трудового воспитания детей дошкольного возраста. Дошкольное образование: опыт, проблемы, перспективы : материалы V Междунар. науч.-практ. семинар, 24 апреля 2014 г., г. Барановичи, Респ. Беларусь / редкол.: А. В. Никишова (гл. ред.), Н. Г. Дубешко (отв. ред.), [и др.]. Барановичи: РИО БарГУ, 2014. С. 156–157.

12. Літіченко О. Д. Теоретичні засади дослідження педагогічної преси в історичних розвідках. *Actual questions and problems of development of social sciences* : International scientific-practical conference. Kielce : Holy Cross University, 2016. P. 113–116.

13. Літіченко О. Трудове виховання дітей дошкільного віку у першій половині ХХ століття. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації* : матеріали III Міжнар. науково-практ. інтернет-конференції. Переяслав-Хмельницький, 2015. Вип. 3. С. 186–188.

14. Літіченко О. Д., Машовець М. А. Дитина в соціумі (розділ). *Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років*. Наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; наук. редак. Г. В. Беленька, М. А. Машовець; авт. кол. : Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко [та ін.]. МОН України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. С. 35–37, 69–72, 114–118, 166–170, 219–222.

15. Літіченко О. Д., Машовець М. А. Дитина в соціумі (розділ). *Методичні рекомендації до Освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина»*. Наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; наук. ред. Г. В. Беленька; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, В. М. Вертугіна та ін. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. С. 26–28, 79–83, 141–143, 212–217.

АНОТАЦІЇ

Літіченко О. Д. Ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі (50–80-ті роки ХХ століття). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2018.

У дисертації науково обґрунтовано розвиток ідей трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній пресі України в 50–80-х рр. ХХ ст. На основі історико-педагогічного аналізу вперше цілісно досліджено та охарактеризовано періоди та етапи розвитку ідей трудового виховання дітей дошкільного віку на шпальтах педагогічної преси в хронологічних межах дослідження. Визначено та розкрито ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку на сторінках педагогічної преси в різні періоди: 1959–1973 – трудове виховання у взаємозв'язку з моральним вихованням, 1973–1984 – ідея всебічного гармонійного розвитку дошкільників у трудовій діяльності, 1984–1989 – ідея виховання особистості в творчій діяльності. Виокремлено ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку, що заслуговують на увагу, додаткове вивчення й адаптацію в сучасній системі дошкільної освіти в Україні.

Ключові слова: дошкільне виховання, ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку, трудове виховання дітей дошкільного віку, дитяча праця, самообслуговування, господарсько-побутова праця, праця в природі, ручна праця, художня праця, предметно-практична діяльність, преса, педагогічна преса, педагогічний журнал, журнал «Дошкільне виховання».

Литиченко Е.Д. Идеи трудового воспитания детей дошкольного возраста в педагогической прессе (50–80-е гг. XX века). – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики. – Киевский университет имени Бориса Гринченко, Киев, 2018.

В диссертации научно обосновано развитие идей трудового воспитания детей дошкольного возраста в педагогической прессе Украины в 50 – 80-х годах ХХ века. Определены и раскрыты идеи трудового воспитания детей дошкольного возраста на страницах педагогической прессы в разные периоды: 1959–1973 – взаимосвязь трудового воспитания с нравственным; 1973–1984 – идея всестороннего гармоничного развития в трудовой деятельности; 1984–1989 – идея воспитания личности в творческой деятельности. На основе анализа систематизированы журнальные публикации, дана их количественная и качественная характеристика по вопросам организации трудового воспитания детей дошкольного возраста. Найден и исследован алгоритм разработки содержания трудового воспитания в программах воспитания и обучения детей дошкольного возраста в 50–80-х годах ХХ века. Сформулированные идеи трудового воспитания детей дошкольного возраста заслуживают внимания, дополнительного изучения и адаптации в современной системе дошкольного образования в Украине.

Ключевые слова: дошкольное воспитание, идеи трудового воспитания детей дошкольного возраста, трудовое воспитание детей дошкольного возраста, детский труд, самообслуживание, бытовой труд, труд в природе, ручной труд, художественный труд, предметно-практическая деятельность, преса, педагогическая преса, педагогический журнал, журнал «Дошкольное воспитание».

Litichenko O.D. The ideas of preschool children's labor education in pedagogical press (50-80s of the 20th century). – Qualification scientific work on the rights of manuscript.

The dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences (Ph.D) in speciality 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2018.

In the dissertation «The ideas of preschool children's labor education in pedagogical press (50–80s of the 20th century)» the development of preschool children's labor education ideas in the pedagogical press of Ukraine in 50–80s of the 20th century is scientifically substantiated. The systematization of the source base was made according to the purpose of the research and included three source groups: 1) documentaries; 2) pedagogical press; 3) interpretative sources.

The peculiarities of the pedagogical press were analyzed and characterized, the criteria for the selection of publications of the pedagogical direction from the press were developed, which contained materials on the labor education of children of preschool age. The role of the pedagogical press in the dissemination, introduction and support of the ideas of labor education is clarified; it has been proved that the main publications covering the issues of preschool children's labor education in the Ukrainian SSR were journals: «Preschool Education» (Kyiv), «Preschool Education» (Moscow), collection of scientific works «Preschool Pedagogy and Psychology» (Kyiv).

The preconditions of the development of preschool children's labor education ideas (30 – 40s of the 20th century) were identified and grounded: uncertainty of the place of work and labor education in the system of preschool education; lack of research and scientific substantiation of preschool children's labor education organization; poor supply of teaching staff capable of finding new approaches in work with preschool children.

The periods and stages of the development of preschool children's labor education ideas on the pages of the pedagogical press in 50–80s of the 20th century were investigated and characterized for the first time on the basis of historical and pedagogical analysis: I period (1951–1959) – the actualization of ideas of preschool children's labor education in pedagogical press: I stage (1951–1956) – the search for ways to improve the labor education of children of preschool age; II stage (1956–1959) – the activation of publications in the pedagogical press on the problem of labor education of children of preschool age; II period (1959–1973) – the strengthening of the connection of preschool children's labor education with life; its stages: I stage (1959–1964) – the domination of the labor education idea on the pages of periodical press; II stage (1964 – 1973) – the realization of ideas of preschool children's labor education in practical activity of preschool educational establishments; III period (1973–1984) – the improvement of the content of child labor based on psychological and pedagogical principles: I stage (1973–1977) – the development of ideas of preschool children's labor education as a mean of well-rounded education; II stage (1977–1984) – the implementation of a comprehensive approach to labor education for the achievement of harmonious development; IV period (1984–1989) – the normative and creative period of the development of content, forms and methods of preschool children's labor education.

The ideas of preschool children`s labor education on the pages of the pedagogical press in different periods were identified and revealed: in 1951–1959 – the idea of conscious discipline; teaching children of socially useful kinds of work; the idea of forming the needs for the labor at the same level as the formation of the need for the game; 1959–1973 – the main idea was the labor education in correlation with moral education; 1973–1984 – the idea of comprehensive harmonious development in labor activity; 1984–1989 – the idea of educating a person in creative activity.

The development of ideas of labor education at the theoretical level and its introduction into practice, based on the didactic concept of each stage, is explored. The development of the ideas of labor education on the pages of the pedagogical press has been followed. The change of purpose of the approaches, means, methods, forms of implementation of ideas has been revealed.

On the basis of the analysis of journal publications, systematization, quantitative and qualitative characteristics of publications on the organization of labor education of preschool children were carried out. The algorithm of development of the program of preschool children`s labor education in 50–80s of the 20th century was revealed and researched.

The ideas of preschool children`s labor education deserving attention and additional study and adaptation in the modern system of preschool education in Ukraine are singled out. The perspective tendencies of the labor education of preschool children in the modern conditions of the development of preschool education in Ukraine are found out.

Key words: preschool education, preschool children`s labor education ideas, labor education of preschool children, child labor, self-service, household and domestic work, labor in nature, manual labor, art work, subject-practical activity, press, pedagogical press, pedagogical journal, «Preschool Education» journal.